

theologiai, metaphysikai s positiv irányról van szó s az utóbbinak jelentése általában az általános törvények keresésbe helyeztetik. A 2-ik előadás a könyv tervének kifejtése vagy általános megfontolások a positiv tudományok sorrendjét illetőleg (Exposition du plan de ce cours, ou considérations générales sur la hiérarchie des sciences positives), melyben a tudományok csökkenő általánosságuk s gyarapodó bonyodalmasságuk szerint ekkép rendeztetnek 1) matematika, 2) szervtelen testek tudományai, a) astronomia b) physika c) chemia 3) szerves testek tudományai a) biologie b) sociologie.

A dolog érdemébe bocsátkozni e helyen feleslegesnek tartjuk, annyival is inkább, mivel a Szemle a következő füzetek egyikében ugyis elkezdí a positivizmus alapítója életének és tanainak részletes és rendszeres tárgyalását. E helyen csak figyelemztetni akartuk tisztelt olvasóinkat ezen füzetkére azon czélból, hogy ha Comte tanáival és előadási modorával némileg megismerkedni kívánnak, a jelzett fordítás erre igen alkalmas bevezetésül szolgálhat. Annyival is inkább ajánljuk, mert a fordítás elég pontos és gördülékeny s a füzetnek ára kiállításához s fontos tartalmához képest csekély.

A PHILOSOPHIAI FOLYÓIRATOKBÓL.

I. *Revue Philosophique de la France et de l'étranger* paraissant tous les mois, dirigée par Th. Ribot. Paris. E változatos tartalmú folyóirat múlt évi utolsó füzetének egyik legérdekesebb értekezése H. Jolytól a nagy emberek lélektana (Psychologie des grands hommes), melyet már az áprilisi füzetben megkezdett, a júliusi s augusztusiban folytatott s csak a novemberiben végzett be. Felemlítvén a kérdés nehézségét s a tér majdnem egészen műveletlen voltát, azon theoriákat igyekszik értékükre alászállítani, melyek általában a kiváló egyének előállítását most ez, majd más okra vezetik vissza

Göthe mondását, mely szerint a sokáig élő é aládoknál rendszeren előáll egy egyén, ki minden őseinek tulajdonságait egyesíti magában, csak azért említi fel Joly, hogy annak egész népekre alkalmazása felett elmélkedjék. A nagy embernek, mint minden halandónak, kettős környezete van: saját családja s az a társaság, melyben él. Közönséges felfogás szerint viszont a nagy embernek a nagy társaság fogalma, nem képzelhető oly nemzet, oly kor, oly polgárosság, mely képes nem volna nagy embert produkálni. Joly azonban többet ért a nagy ember alatt; olyat, a ki nem-pölgártársaival, de minden más nemzet embereivel összehasonlítva is nagy. Hogy ily ember előállhasson egy népnél, annak már magának is a mű-

veltség magasabb fokán kell állani, ott fejlettebb társadalmi életnek kell lenni. Mint a szervezet nagyobb élete a szervek sokaságától, a benne végbemenő változások sokféleségétől s az összes működéseknek centralis egységétől függ: úgy a társadalmi életben is a munkások kölcsönhatása által eszközölt munkafelosztás az, mely lehetővé teszi a vagyoniosság növekedését s a politikai hatalom emelkedését. Hogy mennyire kell a társas szervezet elemeinek egyesülve lenni, hogy a társaság képes legyen biztos ellenállásra s külső cselekvésre — ez a külső viszonyoktól is függ. Annyi azonban tagadhatlan, hogy az elszigetelt erő természetlen marad s egy szerv annál inkább lehet fontos, mentől több szervvel van kölcsönhatásban. A társadalmi szervezet aztán abban áll benne az egyedi szervezetnek, hogy míg ennek növekedése, fejlődése a typus által korlátozva van: a társadalom gazdaságában semmi gát sincs az ismeretek, eszmék, az emberi javak mindnagyobb sokfélesége s növekedése elé vetve. A história tanubizonyossága szerint nagy emberek csak oly gazdag életű társadalomban állnak elő, hol ezer benyomást vehetnek, melyeket ők aztán világosabban adnak vissza s ragyogó és színes képzetekké alakítanak, hol ezer törekvés, érdek küzd és szövöttek, hogy nagy szándékok végbevitelére adjon alkalmat az erős akaratnak.

Az öröklés törvénye szerint felhalmozódhatnak egyik-másik egyénben physikai betegségek, elme gyöngeség, örültségre s bizonyos bűnökre való hajlamok. Vajjon nem ily öröklés készíti-e elő a lángészt? Ha csak ez volna a feltétele, akkor ugyanazon apának és anyának minden gyermeke kiváló ember tartoznék lenni, vagy legalább, mint hibásan hitték, az elsőszülött. Ellenkezőleg, mintha a többi testvérek rovására nőne valaki nagygyá: ritka eset, hogy ugyanazon szüléktől két nagy ember származzék, a születési rendre nézve pedig a legnagyobb eltérés uralkodik. Arnauld a huszadik, Mozart a hetedik, Michel Angelo, Cromwell, Napoleon a negyedik, Voltaire a harmadik gyermek volt. Arra több eset van, hogy nagy embereknek kiváló nővérük volt. Így Mozart, Nagy Péter, Nagy Frigyes egyik nővére. Napoleon több fivére és nővére közül csak egy hasonlított hozzá: Eliz. — Buffon állította fel először azon nézetet, hogy a fiúk rendszeren anyjuktól veszik szellemi és erkölcsi sajátágaikat s ő maga nem győzi eléggé magasztalni anyjának szellemét, széles ismeretkörét s okosságát. Ugyanez volt az eset Nagy Károlynál, IV. Henriknél, Baconnál, Condorcetnél, Cuviernél, d'Alembertnél.

A rendkívüli emberek physiologiai feltételének kimagyarázására nem egyszer folyamodtak bizonyos betegség felvételéhez, hogy a genie természettől ideges, hogy annak szükségképen excentricusnak, ha nem is idiotának kell lenni. Rochefoucauld híres mondását »hogy csak a nagy embereknek vannak nagy hibáik« a híres férfiak életrajzai igazolni látszanak. Azonban Joly szerint ez nem szükséges járuléka a nagyságnak; ha vannak bűneik, az az ő bajuk s nem maradnak büntetés nélkül Közelebb jár Rochefoucauld az igazsághoz azon állításában, hogy »nem azok a nagy emberek, kiknek kevesebb szenved-

délyük s több erényük van, mint a közönséges lelkeknek, hanem a kiknek több nagy szándékaik vannak. A helyett hát, hogy beteges meghasonlás vagy abnormis egyoldalúság volna a nagy emberek lelkében, inkább az értelem egész hatalma mind tudatosabban nagyobb-nagyobb cél felé fordul, a tehetségek tömörülnek, a hajlamok alárendelődnek s maga a szenvedély ereje a nagy szándék szolgálatába szegődik. A következő eszme nagysága az, melyben egy nagy élet titkát keresnünk kell, mert csak ez képes egy kor, egy nép nézeteit, szenvedélyeit s erejét egyesíteni.

Éppen a kor, a környezet az, melyhez való viszonyában lehet valaki nagygyá, mely tehát e nagyság megítélésénél leginkább tekintetbe jön. Itt a legellentétesebb nézetek állnak egymással szemben. M. Galtón szerint a lángésznek nem lehet nem nyilatkoztatni ki magát a mint észrevehetőleg egyenlő a születések, házasságok, öngyilkosságok, sőt elveszett postai szállítmányok száma, úgy minden fajnak kell bizonyos idő alatt bizonyos számú lángészt produkálni. Ellenkezőleg az amerikai M. Will. James egyáltalában kipuhathatlannak tartja az öröklés törvényeit s a leszármazás-tan (Darwin) is nemcsak megengedi, de számításba veszi az egyedi (accidentalis) eltéréseket. Ezt a sajátságos adományozottságot kell megengednünk a lángésznel is s a bölcselőnek feladata azt vizsgálni, hogy miként hatott rá a környezet s ő a környezetre. Joly egészen nem akarja magáévá tenni e nézetet, mely szerint a nagy embert a környezet tenné, noha ennek fontosságát elismeri, de az öröklést sem szabad számításon kívül hagyni. A nagy ember igenis irányozza, vezeti korát, uralkodik felette, de hajlamai, meggyőződése ellen nem kényszerítheti. A válság pillanata elérkezvén, szerencsésebben s dicsőbben cselekedhetik, mint maga remélte, ha eltalálta, hogy a két egymással küzdő, egymást ellensúlyozó irány közül melyiknek álljon élére s melyiket juttassa győzelemre. Az öröklés s a környezet behatása közt a genienél fel kell tennünk bizonyos harmoniát. Könnyű kimutatni, hogy a nagy szellemeknek mindig meg voltak legalább szellemi elődeik s azért a mester is s a tanítvány is maradhattak nagyok és eredetiek. Így Plato és Aristoteles, Sophokles és Euripides, Michel Angelo és Rafael, Descartes és Leibnitz. Nemcsak a műveltség különböző ágaiban, de ugyanazon működési téren is lehetnek igen különböző nagyságok; még azt sem lehet a lángész kriteriumának tartani, hogy hamar ér célét s látszólag könnyen s tévovázás nélkül halad a tetre. Egy sajátsága azonban megvan minden lángésznek, hogy belátja, mi lehető, mi nem, — különben következetesen nem törne célja felé. Csak így győzhette le Columbus az akadályokat, melyek felfedezési útja elé gördültek, de nem győzhette volna le, ha a világnézet elő nem lett volna készítve a föld körülutazhatására. Itt is, mint a tudományos felfedezéseknél, több sikertelen kísérletek előzik meg a hivatás emberét s őt nem kevésbé ösztönzik e merész vállalkozások, mint az ugyanazon vagy más téren elért találmányai vagy alkotásai a nagy elméknek.

De Joly távol van attól, hogy a sokaktól keresett s egytől megta-
 ált igazságot csupán ez utóbbi szerencsésjének tulajdonítsa; inkább hajlandó a sikert a lángész igazolványának tartani. A véletlennek csak a tények találkozásában van része, de ezek csak a hivatott elmének jelentik ki magukat. Newton a földnek holdra gyakorolt vonzásában tizen-
 négy évig hitt s elég volt a földfok méréséről vett hír, hogy egyszerre bizonyossá legyen arról. A felsőbb értelemben az eszmék egész serege van, melyek nagy része egyesülni törekszik egymás közt s egy közölök valónak uralma alatt. Joly tehát az úgynevezett inspiratiót is másképen érti mint szokták, éppen nem valami öntudatlan működésnek. A feltalálónak, igaz, nem szándéka egy eszmét alkotni, de a felfogott gondolatok nagy számában találkozik egy a többinél élénkebb, mely alkalmasabbnak mutatkozik az eddig elszigetelve levő tények egyesítésére. az érthetlen jelenségek kimagyarázására. Ezzel függ össze a nagy emberek lelkesedése. Mint Göthe találólag mondja: »vágyaink, képességünk előérzete, előfutárai az általunk végrehajtandó tetteknek; az a mire képesek vagyunk, az a mit óhajtunk, már mutatkozik képzeletünknek a jövőben.« Az alkotást kell hogy megelőzze egy tervvázlat, egy mintakép, melyben a lényeges benyomások már jelezve vannak s a részletek megválasztása elrendelve van s a képzelem a siker előlegezett örömei által felbátorítva érzi magát. Nincs hát abban semmi meglepő, hogy a nagy embereknél az eszme hovatovább egységre jut a cselekvésre hatalmában levő eszközökkel, az a harmonia hosszú időn át volt előkészítve. S az ihlettség (inspiratio) ez órájának nem szükség viharosnak lenni. Ez még a véralkattól is függ. A legremekebb alkotások, melyek egyszerre születetteknek látszanak, néha hosszú évek fáradságának gyümölcsei. Sok igazság van Claude Bernard szavaiban, hogy »a feltalálás a türelemtől függ: nézni, vizsgálni kell sokáig a tárgyat, csak lassanként fejtődik az ki s mintegy villámütéstől találva érzed magadat, szíved elszorul . . . ez a teremtés pillanata.« Midőn az inspiratio vagyis a teremtő eszme mintegy fia-tja a több eszmék közt megjelen, ez mindig hír a meglepő hirtelenség jellemével s nem csoda, ha maga a nagy ember is, kinek lelkében a homályból egyszerre világosság támad, megdöbben. Gondolata képzetgazdagsága más embernek is van, de a nagy embernél minden eszmét bizonyos belső erély jellemez. Türelem s nagy emlékező tehetség más emberrel is sokat végeztethetnek; a nagy embernél a türelem és emlékezet nem ok, de a lángész eredménye.

— Összefoglalva az okoskodás eredményét: Joly szerint a lángészben egy erő nyilatkozott ugyan, de ez erő több kiváló tehetség harmoniája, melyeknek egymásra szüksége van. E tehetségek közt a legelső, hogy valami nagyot tudjon kigondolni s nagyra tudja magát elhatározni. Hatásában tekintve a nagyság nem csupán a létrehozott alkotások mennyiségében áll, de azon érzületek intenzitásában, melyeket tettei más embereknél felköltenek. Ez érzelem lehet a bámulás és csodálkozás. de soha sem a gyűlölet vagy iszonyodás, mint egy Nero-é vagy Ravailles-é. Az igazi nagy ember szándékának egészben jónak és jóttevőnek kell lenni, a lapjában tehát szeretetnek s szeretetet terjesztőnek.

A juliusi számban C. Viguier (Le sens de l'orientation et ses organes chez les animaux et chez l'homme) egy új theoriával lép fel a térbeli tájékozódás szervére nézve. A tudományt nem elégítheti ki már ma az állatok egészen czélszerű vándorlásainak kimagyarázása ezzel a semmit nem mondó »ösztön«-nel. Eddig megelégedtek azzal, ha az állatok idegen helyeni tájékozódásának okát azok finom szagló vagy látó érzékében keresték (péld. hogy egy kocsin kosárban vitt kutya ugyanazon úton vissza tudott menni). Pedig már a szaglás s a látás sem vezetheti, mikor egy háromszög két oldalát képező út végéről egyenes irányban tér vissza az állat. Még kevésbé lehet megfejtteni a madarak költözését a tél közeledtével az idő változásából s utazásuk irányát a már ismert országok és tengerek szemmel tartásából, miután éjjel is utaznak s magukban is útra kelnek, sőt egy kaliczában költött s szabadon bocsátott madár, megesik, felkeresi a téli szállást. Hát a halakat, teknőczöket miféle érzék igazgatja az év bizonyos időszakában, hogy a partot megtalálják. Utazók hasonló bámulatos dolgokat beszélnek a vad emberek pontos helyi tájékozódásáról, melynek magok sem tudják magyarázatát adni. Egészen indokolt a törekvés, mely e tájékozódásnak titkát az állatoknak egy eddig nem ismert érzékében kereste. Egy angol folyóiratban (1872-ben) valaki az állatok magneticus érzékének tulajdonította ez orientatiót, mi által minden helyi ismeret nélkül eltalálhadják az utat észak vagy dél felé. A »Nature« gúnyos kritikája ellen, hogy e magneticus érzéknek akkor vehető az állatok hasznát, ha térkép állana rendelkezésükre. Viguier védelme alá veszi e nézetet; itt nem egy delejtű hajlást figyel meg a madár, de a delejtűt is hajtó delejerő benne működik s e működést érzi. — Feltéve, hogy csakugyan a föld magnetismusában, volna annak az állatoknál, embe- reknél meglévő téri tájékozódásnak alapja s kétségkívül van is az állatokban (a csontvázásokban) delejesség: az a kérdés, van-e ennek sajátos szerve. Az újabb physiologiai kutatások kimutatták, hogy a belső fül ívjáratának a hallásban semmi fontos szerepök nincs. Ellenben pathologiai esetekből s élő állatokon tett kísérletekből kitűnt, hogy a járatok vizének elvesztése nem ugyan a hallásban, de a mozgás egyensúlyában zavart idéz elő. Ezt sokan úgy magyarázták, hogy a víz hangokozta hullámozása oldalnyomásával teszi magát észrevehetővé s ugyanez a mozgás kíséri a fej mozgását. A fül ezen része tehát az egyensúlyérzet szerve lenne s az ideg egyik ága n. aequilibrieus (Spencer, Goltz, Breuer). Viguier nem akarja tagadni azon általánosabb nézet helyességét, hogy az egyensúly szerve a kis agy, de a halljáratoknak szükségessége is be van bizonyítva a tér érzetére. Ő hát kiindulva abból, hogy a járatokból nyert érzet nem szakgatott, de folytonos s hogy delejességgel s a térben való ösztönszerűnek tartott tájékozódással csak azok az állatok bírnak, melyeknek ilyen ívjáratuk (néha csak az) van: a delej- érzék szervének ezt tartja s felhívja a szakembereket, hogy mint ő megkezdte, tegyenek kísérleteket állatokkal a theoria megczáfolására vagy igazolására.

Ugyancsak a juliusi füzetben van magának a szerkesztőnek (Th. Ribot-nak) egy cikke az akaratról (*La volonté comme pouvoir d'arrêt et d'adaptation*), melyben *physiologiai* alapon akarja megmutatni, hogy az akarat nem egyéb, mint megállítás a mozgásnak. Ebben látja ő a főkülönbséget az önkéntelen — reflex — s önkéntes mozgások közt. A gyermeknél, a vadembernél még amazok uralkodnak; a pathologiai esetek bizonyítják, hogy a cselekvőség azon fokban növekszik, a mint az akarat gyöngül. De azért az akarati mozgást is hajlandó magasabb reflex-mozgásnak tartani, noha ezeknél az a jellemző, hogy az ideák adják az ösztönt a mozgásra. Az akarások *ideo-motoricus* reflexiók. A választás — ez az eredmény, a mit nem vártunk — mégis az ész ténye.

Az augusztusi füzetben H. Marion egy Descartes korabeli bölcselőnek és orvosnak Fr. Glissonnak műveit ismerteti azon czélből, hogy kimutassa Glissonban a Leibnitz metaphysikájának előfutárját.

UJABB PHILOSOPHIAI MŰVEK.

1. Magyar.

Gyertyánffy István. Gyakorlati Logika. Főleg tanítók és tanító-növendékek számára. Dr. Dittes Frigyes után szabadon átdolgozta. 3-dik jav. kiadás. Budapest. Aigner Lajos. 1883. Ára 80 kr.

Dr. Pauer Imre. Philos. Propæd. II. A logika elemei. 3-dik teljesen átdolgozott kiadás. Eggenberger. Budapest. 1882. Ára 1 frt.

2. Francia.

Bonnet Henry. Philos. et physiologie cliniques de l'aliénation mentale. 3 fr. 50.

Dupuis F. L'ensemble géométrique de Platon. Seconde interprétation. 1 fr.

Fang B. Les vraies bases de la philosophie. Paris. Dentu. 3 fr.

Sayous E. Les déistes anglais et le christianisme, principalement depuis Toland jusqu'à Chubb (1696–1738). 4 fr.

Smith F. Philosophie, droit, morale. Détermination par la raison seule du fondement du droit et de la morale. 3 fr.

Sully J. Les illusions des sens et de l'esprit. Cart. 6 fr.

3. Német.

Bibliothek. internation. wiss. 52. 53. Bd. Leipzig. Brockhaus 12 M. Inhalt: Das Gehirn als Organ des Geistes, von Prof. Charlton Bastian. 2 Th. Mit 184 Abbild. in Holzschn.

Haeckel Ernst. Die Naturanschauungen von Darwin, Goethe und Lamark. Vortrag. Jena, Fischer. 1 M. 50.

Hartmann Ed. v. Die Religion des Geistes. Berlin, Dunker. 7 M. (328 S.)

Jankowski, Dr. Ed. Phaenomenologie und Metaphysik der abnorm. Sinnesbilder. Leipzig, Mutze. 4 M. 50.

Koster San. R. Dir. über die Gesetze des period. Irreseins und verwandter Nervenzustände. Bonn, Strauss. 4. M.

Lotze Herm. Gesch. der deutschen Philos. seit Kant. Dictate aus den Vorlesungen. Leipzig, Hirzel. 1 M. 80.

Noiré Ludw. Die Lehre Kants und der Ursprung der Vernunft. Mainz, Diemer. 9. M.

Poestion Jos. Cal. Griechische Philosophinnen. Zur Geschichte des weibl. Geschlechtes. Norden. Fischer's Nachf. 6 M.

Schwarz J. Elemente der Politik, Staatstypen u. Staatsformationen. 1. und 3. Lief. Budapest, Lauffer. a. n. 60 Pf.